

УДК 341.4

Нуруллаєв І.С.о.

кандидат юридичних наук,
керівник

Генеральна інспекція Офісу Генерального прокурора

ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Постановка проблеми. Якщо для XIX і XX століть характерним було збільшення числа держав, то для кінця XX століття – активізація та зростання ролі міжнародних неурядових організацій, що отримало назву «революція асоціацій». Активність міжнародних неурядових організацій, стійка тенденція до збільшення їх числа і еволюції зростання правосуб'єктності, а також нарощування їх популярності в очах урядів і міжурядових організацій стали характерними рисами сучасного етапу розвитку. Такі процеси відображають сучасні трансформації правового статусу міжнародних неурядових організацій в міжнародному правопорядку, включаючи сферу міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Дослідження реальної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій в рамках міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю мають наукову актуальність і прикладне значення.

Стан дослідження. Окремі аспекти питання правового статусу міжнародних неурядових організацій отримали висвітлення у працях Буткевича В.Г., Бекашева К.О., Бліщенко І.П., Висоцького О.Ф., Капустіна А.А., Лукашука І.І., Опришка В.Ф., Нешатаєвої Т.М., Покрещука О.О., Тункина Г.І., Шатрова В.П., Тимченка Л.Д., Шумілова В.М. тощо. Наукові розробки вітчизняних вчених з проблем правосуб'єктності, а особливо правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, присвячувались переважно теоретичному аспекту і меншою мірою торкалися правового регулювання. Важливою

в цьому напрямку стало дисертаційне дослідження І.О. Білорус, предметом якого стала правосуб'єктність міжнародних міжурядових організацій.

Мета статті полягає у виявленні елементів міжнародної правосуб'єктності у правовому статусі міжнародних неурядових організацій, що приймають участь у міжнародно-правовому співробітництві у боротьбі з міжнародною злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Все більша кількість країн приходять до висновку про необхідність пошуку нових підходів до вирішення глобальних проблем в міжнародному співтоваристві. Відбуваються процеси утворення нових і трансформація існуючих структур та механізмів координації суб'єктів міжнародно-правової системи. Однією з діючих, але не в повній мірі застосовуваних на глобальному рівні можливостей, є визнання і використання громадських сил в особі неурядових організацій, діяльність яких відображає об'єктивні міжнародні процеси та інтереси [1, с.26]. На сьогодні діяльність міжнародних неурядових організацій має об'єктивний вплив на позиції урядів країн, міжнародних міжурядових організацій та є невід'ємною складовою частиною сучасних міжнародних відносин. Це зумовлює проблему правового регулювання таких діагональних відносин між державами, міжнародними міжурядовими організаціями та міжнародними неурядовими організаціями, оскільки перші мають міжнародно-правове походження і виступають суб'єктами міжнародного права, а між-

народні неурядові організації – національно-правове походження та статус приватною юридичної особи, що заснована і підпорядковується внутрішньодержавному праву.

Відповідно до положень статті 1 Європейської конвенції про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій від 1986 р., останні повинні мати некомерційну ціль міжнародної суспільної користі, засновані при використанні норм міжнародного права однією з країн-учасниць, здійснювати свою діяльність у двох і більше країнах, мати свій зареєстрований офіс та центральний орган управління і контролю на території однієї з країн-учасниць [2] (Конвенція поки не набула чинності).

Незважаючи на те, що міжнародні міжурядові організації засновуються відповідно до норм національного права як юридичні особи, мета, з якою вони створюються з самого початку передбачає відносини з приватними особами іноземного походження або іноземними суб'єктами міжнародного права [3, с.16]. Також, на відміну від інших юридичних осіб, вони у своїй діяльності в більшості представляють багатонаціональний інтерес. Все це свідчить про дуалістичну природу міжнародних неурядових організацій та потребує більш детального дослідження питання їх міжнародної правосуб'єктності.

Відмінності між урядовими і неурядовими організаціями полягають в їх правовій основі. Тому, прирівнювати ці організації, на думку більшості науковців, не дозволяє порядок їх створення, при якому засновниками міжнародних неурядових організацій виступають не держави, а юридичні та фізичні особи, а система права, у відповідності до якої здійснюється заснування, - не міжнародне, внутрішньодержавне. З огляду на це держави не зобов'язані визнавати таку організацію в якості суб'єкта міжнародного права і брати на себе зобов'язання щодо її цілей, оскільки не давали своєї згоди на заснування.

Щодо правового статусу міжнародних неурядових організацій в міжнародно-правовій

науці сформувався наступні позиції: 1) міжнародні неурядові організації не належать до суб'єктів міжнародного права, але є суб'єктами міжнародних правовідносин (В. Репецький [4], Н. Шаповалова [5], М. Богуславський [6]); 2) міжнародні міжурядові організації, статут і діяльність яких не суперечить принципам міжнародного права, володіють обмеженою міжнародною правосуб'єктністю в рамках консультативних відносин з міжурядовими організаціями, а також у рамках права міжнародних організацій (І. Білорус [7], Л. Тимченко [8], О. Шибаєва [9], М. Баймуратов [10]); 3) «визнання міжнародних неурядових організацій суб'єктами міжнародного права, який базується на врахуванні постійного розширення обсягу повноважень міжнародних неурядових організацій у багатьох сферах міжнародного життя» [11, с.33].

Згідно Резолюції ООН 228 від 1950 р. (X) і Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 1968 р., під терміном «міжнародна неурядова організація» розуміється будь-яка міжнародна організація, створена не на підставі міжнародного договору [12]. К. Кузнєцова зазначає, що міжнародні неурядові організації повинні володіти наступними ознаками: 1) мати некомерційний характер, тобто фінансуватись самими членами або добровільними внесками; 2) не використовувати і не пропагувати насильницькі методи, тобто не визнаються міжнародні неурядові організації визвольного руху, воюючі або озброєні угруповання; 3) не брати участь у політичній діяльності з метою досягнення влади [13].

У Резолюції ЕКОСОП № 1996/31 про консультативні відносини між ООН і неурядовими організаціями від 1996 року зазначається: визнання важливості національних, регіональних і субрегіональних неурядових організацій та збільшення їх кількості; зростання значення комітету з неурядових організацій, який існує при ЕКОСОП; прийняття стандартних правил участі неурядових організацій у міжнародних конференціях

ООН і в процесі підготовки до них. Міжнародні неурядові організації займаються розробкою уніфікованих правил у тій чи іншій галузі міжнародної діяльності, мають консультативний статус при ООН.

До найбільш впливових міжнародних неурядових організацій, діяльність яких направлена на співробітництво у боротьбі зі злочинністю, належать Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародне кримінологічне товариство, Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд, Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи.

Діяльність Міжнародного кримінологічного товариства, Міжнародної асоціації кримінального права і Міжнародного кримінального і пенітенціарного фонду, які отримали консультативний статус при ЕКОСОП ООН, об'єднує Міжнародний комітет з координації, створений у 1982 р.. Проте, кожна з цих організацій, до складу яких входять фахівці у галузях міжнародного кримінального права й правосуддя, не зважаючи на свій рекомендаційний характер, має вагомий вплив на формування теоретичних аспектів міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю [14].

Міжнародна асоціація кримінального права, яка була сформована у 1924 році як правонаступниця Міжнародного товариства криміналістів (створеного у 1889 р. у Парижі), є науковою установою. Варто зазначити, що Асоціація у своїй діяльності керується принципами, закріпленими у Статуті ООН і Загальній декларації прав людини. Міжнародна асоціація кримінального права співпрацює з ООН, її органами і спеціалізованими установами. Вона отримала консультативний статус у 1952 році [15, с. 123] і на сьогодні виступає консультативним органом ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Завданнями Міжнародної асоціації кримінального права є: сприяння співробітництву фахівців різних держав, які досліджують кримінальне право і застосовують його на практиці; координація норм кримінального процесу; сприяння розвитку єдиного універсального між-

народного кримінального права та уніфікації кримінального процесу різних країн.

Основним форматом співробітництва діяльності Міжнародної асоціації кримінального права є науково-практичні конгреси і міжнародні практичні курси з найбільш актуальних проблем кримінального та кримінально-процесуального права [16]. Важливим є те, що Міжнародна асоціація кримінального права здійснила особливий внесок у створення Міжнародного кримінального суду. Ідея формування міжнародної кримінальної юрисдикції і відповідного механізму для розслідування міжнародних злочинів, порушень прав людини і винесення по ним судових рішень зародилася і отримала свій розвиток саме у Міжнародній асоціації кримінального права. Цей факт не просто є безсумнівним свідченням вагомості ролі даної організації у формування міжнародного правопорядку у боротьбі зі злочинністю, він підтверджує опосередковану форму здійснення нею міжнародної правотворчості та визнання іншими суб'єктами міжнародного права Асоціацію в якості суб'єкта міжнародного права, що є елементами міжнародної правосуб'єктності.

Впливовою міжнародною неурядовою організацією у сфері забезпечення співпраці у боротьбі зі злочинністю є Міжнародне кримінологічне товариство. На сьогодні Товариство є об'єднанням національних інститутів і фахівців, що діє на основі Статуту від 1949 року. Міжнародне кримінологічне товариство має консультативний статус в ООН і свого постійного представника (пізніше такий статус був отриманий в ЮНЕСКО). Товариство співпрацює з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом), Європейським Союзом, Міжнародною асоціацією кримінального права, Міжнародним кримінальним і пенітенціарним фондом, тощо [17].

Метою Міжнародного кримінологічного товариства є дослідженню злочинності на міжнародному рівні шляхом об'єднання зусиль вчених і практичних фахівців у галузі

кримінології, криміналістики та інших галузей. В рамках Товариства застосовуються такі форми співробітництва міжнародні конгреси, колоквиуми, семінари, міжнародні курси кримінології та інші, які сприяють обміну наукового та практичного досвіду між країнами. Серед найбільш актуальних проблем у сфері боротьби зі злочинністю, які обговорювались на конгресах, були питання щодо політики попередження злочинності; тероризм; поводження із злочинцями; організована злочинність; співпраця правоохоронних органів у виявленні, розслідуванні і попередженні злочинності; інтернаціоналізація злочинності; методи боротьби із злочинністю тощо.

Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд є міжнародною неурядовою юридично-науковою організацією, що була заснована в 1951 році. Фонд має спеціальний статус при ООН у галузі превенції злочинності, об'єднує спеціалістів у галузі кримінального і пенітенціарного права майже з 30 країн. Метою Фонду є організація та заохочення наукових досліджень у галузі запобігання злочинності, а також вивчення форм поводження із засудженими в різних країнах. До форм діяльності Фонду належать наукові конгреси, сесії, семінари, зустрічі начальників тюрем, колоквиуми тощо. Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд взаємодіє з Європейським комітетом з проблем злочинності, Міжрегіональним науково-дослідним інститутом ООН з питань злочинності і правосуддя [18].

Важливе значення у справі протидії злочинності відіграє Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи, яка представляє собою на сьогодні добровільну асоціацію національних організацій з 88 країн, що виступають за реформу пенітенціарної системи. Спеціальний статус даній неурядовій організації наданий у 1983 р. Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи приймає участь у вирішенні широкого кола питань кримінального правосуддя і сприяє участі громадськості в діяльності системи

кримінального правосуддя. Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи виступає глобальною платформою обговорення відповідних проблем, підвищення рівня обізнаності громадськості про злочинність та поводження з правопорушниками [17].

Аналіз цілей та завдань розглянутих міжнародних неурядових організацій свідчить про їх спільний напрямок діяльності – попередження злочинності та розробка уніфікованих правила поводження з правопорушниками. Що ж до вироблення правил та розвитку міжнародного співробітництва з питань ліквідації наслідків злочинності, зокрема у сфері захисту життя та гідності людей, які постраждали через збройні конфлікти та інші ситуації насильства, то в цій сфері надзвичайно важливе значення має така міжнародна міжурядова організація як Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). В міжнародно-правовій літературі підкреслюється особливий правовий статус МКЧХ, який суттєво відрізняється від інших міжнародних міжурядових організацій. Зумовлено це тим, що: 1) юридичними підставами діяльності МКЧХ є норми міжнародного права; 2) МКЧХ визнається як суб'єкт міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; 3) МКЧХ володіє привілеями та імунітетами в обсязі, який надається міжнародним міжурядовим організаціям; 4) МКЧХ має право на обмін представництвами з державами та міжнародними організаціями; 5) МКЧХ може нести міжнародно-правову відповідальність відповідно до норм міжнародного права за вчинені протиправні дії; 6) МКЧХ володіє договірною правоздатністю тощо [19].

На сьогодні МКЧХ може укладати такі види угод: 1) Угоди про правовий статус МКЧХ та його делегацій на території держави; 2) Угоди про визнання права МКЧХ діяти в зоні збройного конфлікту; 3) Угоди з будь-яких спеціальних питань, передбачених Женевськими конвенціями від 1949 р. і Додаткових протоколах від 1977 р.; 4) Угоди зі складовими частинами Міжнародного руху Червоного Хреста і

Червоного Півмісяця; 5) Угоди про співробітництво МКЧХ з іншими міжнародними організаціями; 6) Угоди МКЧХ із міжнародними та національними судовими установами [20, с.71-73]. На відміну від інших міжнародних неурядових організацій, право МКЧХ укладати договори закріплено в декількох універсальних договорах, включаючи Женевські конвенції 1949 р. і Додаткові протоколи до них 1977 р.

З огляду на зазначені ознаки МКЧХ погоджуємось з В.М. Лисиком в таких його тезах, що МКЧХ «має більшість ознак суб'єкта міжнародного права, хоча жодній з них не відповідає повною мірою», «МКЧХ є активним учасником міжнародних правовідносин», «МКЧХ є суб'єктом *sui generis* і відповідно володіє правосуб'єктністю особливого роду», а враховуючи «правосуб'єктність цієї організації, повноваження, правову основу діяльності, вплив на міжнародні відносини та ряд інших властивостей, МКЧХ можна вважати особливим суб'єктом міжнародного права» [20, с.76].

Аналіз правової природи міжнародних неурядових організацій свідчить про наявність у них елементів міжнародної правосуб'єктності. Більше того, важливою ознакою є те, що у своїй діяльності вони представляють не приватний, а публічний інтерес, зокрема міжнародно-правовий інтерес, що не дає підстав прирівнювати їх у статусі до звичайних приватних юридичних осіб.

Оскільки обсяг міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій відрізняється від обсягу правосуб'єктності держав та міжнародних міжурядових організацій, то вона у перших включає тільки окремі елементи. Одним з важливих елементів міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій – наявність консультативного статусу при міжнародних міжурядових організаціях [20, с.60]. З моменту отримання консультативного статусу міжнародна неурядова організація стає активним учасником міжнародних правовідносин та отримує низку прав та обов'язків. З урахуванням того, що кожна міжнародна міжурядова організація встановлює свої вимоги до неурядових організацій, які прагнуть отримати такий статус, вони можуть різнитись.

Висновки. Аналіз міжнародних міжурядових організацій у сфері співробітництва у боротьбі зі злочинністю свідчить про відмінності у їх правовому статусі, проте, всім їм притаманні наступні ознаки: 1) переслідують міжнародно-правовий інтерес – попередження, боротьба зі злочинністю та ліквідація її наслідків; 2) співпрацюють з суб'єктами міжнародного права у сфері боротьби зі злочинністю; 3) опосередковано здійснюють міжнародну правотворчість з питань боротьби зі злочинністю; 4) сприяють розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю тощо. Тому щодо питання міжнародної правосуб'єктності у міжнародних неурядових організацій у сфері міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю, то їм притаманна спеціальна правосуб'єктність.

Міжнародний Комітет Червоного Хреста є особливим суб'єктом міжнародного права в силу наявності таких ознак: 1) юридичними підставами діяльності МКЧХ є норми міжнародного права; 2) МКЧХ визнається як суб'єкт міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; 3) МКЧХ володіє привілеями та імунітетами в обсязі, який надається міжнародним міжурядовим організаціям; 4) МКЧХ має право на обмін представництвами з державами та міжнародними організаціями; 5) МКЧХ може нести міжнародно-правову відповідальність відповідно до норм міжнародного права за вчинені протиправні дії; 6) МКЧХ володіє договірною правоздатністю.

Анотація

У статті досліджено правову природу міжнародних неурядових організацій, їх відмінності з міжнародними міжурядовими організаціями.

Розглянуто особливості створення міжнародних неурядових організацій, внаслідок яких держави не зобов'язані визнавати таку організацію в якості суб'єкта міжнародного права і брати на себе зобов'язання щодо її цілей, оскільки не давали своєї згоди на заснування.

Проаналізовано наукові позиції щодо приналежності міжнародних неурядових організацій до суб'єктів міжнародного права.

Розглянуто основні ознаки міжнародних неурядових організацій та особливості їх співпраці з міжнародними міжурядовими організаціями.

Досліджено особливості правового статусу, порядок заснування та основні напрямки діяльності таких основних міжнародних неурядових організацій у сфері міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю як Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародне кримінологічне товариство, Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд, Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи та Міжнародний Комітет Червоного Хреста.

Обґрунтовано, що одним з важливих елементів міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій є наявність консультативного статусу у міжнародних міжурядових організаціях. Зазначається, що з моменту отримання консультативного статусу міжнародна неурядова організація стає активним учасником міжнародних правовідносин та отримує низку прав та обов'язків.

Обґрунтовується, що важливою ознакою міжнародних неурядових організацій є те, що у своїй діяльності вони представляють не приватний, а публічний інтерес, зокрема міжнародно-правовий інтерес, що не дає підстав прирівнювати їх у статусі до звичайних приватних юридичних осіб.

Досліджено правовий статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Обґрунтовано, що Міжнародний Комітет Червоного Хреста має більшість ознак суб'єкта міжнародного права, хоча жодній з них не відповідає повною мірою, та є особливим суб'єктом міжнародного права.

Ключові слова: міжнародна неурядова організація, міжнародна правосуб'єктність, міжнародне співробітництво, боротьба зі злочинністю, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, Міжнародна асоціація кримінального права.

Nurullaiev I.S. Issue of the international legal personality of the international non-governmental organizations in the sector of international legal cooperation in crime prevention

Summary

The article highlights the results of the analysis of the legal nature of international non-governmental organizations, their differences with international intergovernmental organizations.

The peculiarities of the creation of international non-governmental organizations are considered, as a result of which states are not obliged to recognize such an organization as a subject of international law and to commit themselves to its goals, as they did not give their consent to the establishment.

The scientific positions on the affiliation of international non-governmental organizations to the subjects of international law are analyzed.

The main features of international non-governmental organizations and features of their cooperation with international intergovernmental organizations are considered.

The peculiarities of the legal status, the order of establishment and the main activities of such major international non-governmental organizations in the field of international legal cooperation in combating crime as the International Criminal Law Association, the International Criminological Society, the International Criminal and Penitentiary Fund, the International Penitentiary Reform Movement Red Cross Committee.

The article substantiates that one of the important elements of the international legal personality of international non-governmental organizations is the existence of consultative status in international

intergovernmental organizations. It is noted that from the moment of obtaining the consultative status, an international non-governmental organization becomes an active participant in international legal relations and receives a number of rights and responsibilities.

An important feature of international non-governmental organizations is that in their activities they represent not a private but a public interest, in particular the international legal interest, which does not give grounds to equate them in status to ordinary private legal entities.

The legal status of the International Committee of the Red Cross has been studied. The International Committee of the Red Cross has most of the characteristics of a subject of international law, although none of them is fully consistent, and is a special subject of international law.

Key words: international non-governmental organization, international legal personality, international cooperation, fight against crime, International Committee of the Red Cross, International Criminal Law Association.

Список використаних джерел:

1. Білорус І. О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2005. 219 с.
2. Европейская конвенция о признании юридическими лицами международных неправительственных организаций от 24.04.1986 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_683
3. Вайцеховська О. Р. Питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових фінансових організацій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. № 80. С. 15-20.
4. Міжнародне публічне право : підручник / Репецький В.М. та ін.; за ред. проф. В. М. Репецького. 2-е вид., стер. Київ : Знання, 2012. 437 с.
5. Шаповалова Н. Н. Международное право. Москва : Московская финансово-промышленная академия, 2004. 120 с.
6. Богуславский М. М. Международное экономическое право. Москва : Междунар. отношения, 1986. 304 с.
7. Білорус І. О. Правосуб'єктність міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації міжнародного економічного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Українська академія зовнішньої торгівлі. Київ, 2005. 219 с.
8. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 631 с.
9. Шибаева Е., Поточный М. Правовые вопросы структуры и деятельности международных организаций. Москва : Юридическая литература, 1988. 238 с.
10. Баймуратов М. О. Міжнародне право : підручник. Суми : ВТД «Університетська книга»; Одеса : «Астропринт», 2006. 424 с.
11. Быкова Т.М. Правовое положение международных неправительственных организаций, имеющих консультативный статус при межправительственных организациях : автореф. дис. на стиск. учен. степени канд. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2012. 33 с.
12. Резолюция ЕКОСОС ООН 288 (X) «Пересмотр мероприятий по консультациям с неправительственными организациями» от 1950 г. [електр. ресурс] / Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй // Електр. версія. Доступ до ресурсу: <http://www.un.org/ru/ecosoc/docs/1950resolutions.shtml>
13. Кузнецова Е. Эволюция консультативного статуса международных неправительственных организаций при Экономическом и Социальном Совете ООН. Москва, 2004.
14. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб : URL: <http://www.refine.org.ua>

15. Абашидзе А.Х., Урсин Д.А. Неправительственные организации: международно-правовые аспекты. Москва, 2002.
16. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1182/58/1/14>
17. Воцехівський А.В. Міжнародні неурядові організації у боротьбі зі злочинністю. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2249/mizhnarodni_neuryadovi_organizaciyi_u_bo.pdf?sequence=2&isAllowed=y
18. Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд. URL: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=41718>
19. Лисик В.М. Правовий статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста в міжнародному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук / В. М. Лисик; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка: 12.00.10. Київ, 2008. 33 с.
20. Лисик В.М. Правовий статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста у міжнародному праві : монографія; МОНМС України, Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – О. : Фенікс, 2012. 207 с.